

การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมของประชาชน
ต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกรุงเทพมหานคร
An Analytical Study of People's Beliefs and Rituals
Towards King Taksin the Great Monument in Bangkok

วันที่รับบทความ: 8 พฤษภาคม 2567

วงศ์กร เพิ่มผล¹

วันที่แก้ไขบทความ: 1 กรกฎาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ: 9 กรกฎาคม 2567

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิหลังความเชื่อของประชาชนต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2) ศึกษารูปแบบพิธีกรรมของประชาชนต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และ 3) ศึกษาวิธีการดำรงรักษา สืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมของประชาชนในท้องถิ่น วิจัยดำเนินการวิจัย ใช้รูปแบบวิจัยแบบผสม ประชากรที่ศึกษา จำนวน 46,549 คน ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 320 คน โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย และการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน การศึกษาเชิงปริมาณ ใช้เครื่องมือแบบสอบถาม มีคุณภาพค่าอัลฟ่า = .862 โดยใช้สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า 1) ภูมิหลังความเชื่อของประชาชนต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.74) 2) รูปแบบพิธีกรรมของประชาชนต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.59) และ 3) วิธีการดำรง รักษา สืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมของประชาชนในท้องถิ่น พบว่า 1) วิธีการดำรง รักษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.83) และ 2) การสืบทอด โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.75) การศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า ประชาชนให้ความสนใจภูมิหลังความเชื่อ เรื่องประวัติศาสตร์ การกอบกู้เอกราช และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ รูปแบบพิธีกรรม ประชาชนให้ความสนใจทั้งที่เป็นทางการกับไม่เป็นทางการตามความเชื่อของแต่ละบุคคล ส่วนวิธีการดำรง รักษา สืบทอด ประชาชนมักจะกระทำตามประเพณีที่บรรพบุรุษปฏิบัติสืบต่อกันมา

คำสำคัญ: ความเชื่อ พิธีกรรม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี
e-mail: wongsakom.p@dru.ac.th

An Analytical Study of People's Beliefs and Rituals Towards King Taksin the Great Monument in Bangkok

Received: May 8, 2024

Wongsakorn Poempol ¹

Revised: July 1, 2024

Accepted: July 9, 2024

Abstract

The objectives of this research study were to 1) study the background of people's beliefs towards King Taksin the Great Monument, 2) study the pattern of people's rituals towards King Taksin the Great Monument, and 3) study methods for conserving and inheriting the beliefs and rituals of local people. The study was conducted using a mixed-methods research approach. The population was 46,549 people, with a sample size of 320 people who were selected using a simple random sampling method. The qualitative study used group discussion techniques and interviews with 15 key informants, and the quantitative study used a questionnaire with an alpha value of .862. The basic statistics were used in data analysis. The results of the study were as follows: 1) The background of people's beliefs towards King Taksin the Great Monument was at a high level overall (mean = 3.74). 2) The pattern of people's rituals towards King Taksin the Great Monument was at a high level overall (mean = 3.59). And 3) the study of methods for conserving and inheriting the beliefs and rituals of local people found that (1) Overall, the conservation method was at a high level (mean = 3.83), and (2) the inheritance of the beliefs and rituals of local people was at a high level (mean = 3.75). The qualitative study found that people were interested in the background of beliefs, history, restoration of independence, and spiritual refuge. Regarding the pattern of rituals, people were interested in formal and informal rituals according to individual beliefs. In terms of methods for conserving and inheriting the beliefs and rituals, people usually followed the traditions that their ancestors had passed on.

Keywords: Beliefs, Rituals, King Taksin the Great

¹ Asst.Prof.Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences Thonburi Rajabhat University
e-mail: wongsakorn.p@dru.ac.th

บทนำ

มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ มีหลายเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และศาสนา ในแต่ละกลุ่มจะมีความเชื่อและพิธีกรรมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละชนชาติ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับดินฟ้าอากาศ สภาพเศรษฐกิจและสังคม สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นพิธีกรรมที่คนในสังคมเชื่อว่า ถ้าได้กระทำแล้วจะทำให้เกิดผลดี เป็นสิริมงคลต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน แต่ถ้าไม่กระทำจะทำให้เกิดภัยพิบัติอันตราย ความเชื่อในรูปแบบใดก็ตามย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคน (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2546, หน้า 8) ทั้งนี้ อิทธิพลของความเชื่อเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะเป็นหลักในการปฏิบัติ และอยู่คู่กับมนุษย์มาช้านาน บางครั้งก็มีเหตุผล บางครั้งก็หาเหตุผลไม่ได้ว่าทำไมจึงเชื่อ ด้วยเหตุนี้ ความเชื่อจึงเป็นเหมือนยาบำรุงชีวิตของมนุษย์ มีไว้เพื่อหล่อเลี้ยงจิตใจเมื่อมนุษย์มีความเดือดร้อน หนัใจหว หรือวิตกกังวลถึงภัยอันตรายต่าง ๆ โดยเฉพาะต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือตน ความเชื่อนี้จึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ความเชื่อที่เกิดขึ้นในสมัยใดก็ย่อมเหมาะสมกับสมัยนั้น ๆ หรือความเชื่อที่เกิดขึ้นในสังคมใดก็ย่อมเหมาะสมกับสังคมนั้น โดยไม่มีการพิสูจน์ โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย และเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความยำเกรงจนกลายเป็นพิธีกรรม (ธวัช ปุณโณทก, 2528, หน้า 29) ส่วนพิธีกรรมมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อของสังคมใด พิธีกรรมมี 2 ลักษณะ คือ 1) พิธีกรรมส่วนรวม มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั้งประเทศ และ 2) พิธีกรรมจำเพาะถิ่น มีแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง พิธีกรรมทั้งสองลักษณะนี้ จะเหมือนกันคือมีความเชื่อเป็นรากฐานให้กระทำ ผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธิดำเนินการและผู้ร่วมพิธี (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2530, หน้า 190-193) พิธีกรรมจะก่อให้เกิดอำนาจพิเศษขึ้นมา เป็นการเพิ่มสีสัน และพลังอำนาจให้แก่การดำเนินชีวิตประจำวัน ที่กระทำขึ้นเพื่อสนองโลกียวิสัย หรือเพื่อความสูงส่งทางจิตวิญญาณของแต่ละสังคม

ในสังคมไทย ความเชื่อ และพิธีกรรม เป็นแบบผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อท้องถิ่น และไสยศาสตร์ แต่ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อศาล/อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ถึงพระองค์จะสวรรคตไปแล้วกว่า 250 ปี แต่ในความรู้สึกรักของชาวไทย พระองค์มิได้สูญหายไป เพียงแต่เปลี่ยนสถานะจากพระมหากษัตริย์ยอดนักรบผู้กู้ชาติบ้านเมือง มาเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เฝ้าคอยปกป้องรักษาบ้านเมือง พระองค์คือวีรบุรุษของชาติ พระองค์เป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญ ความเสียสละที่ได้กอบกู้ชาติบ้านเมือง ศาล/อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงเป็นเสมือนที่พึ่งทางใจแก่ปวงชนชาวไทย ดังนั้น ความสำคัญของการศึกษาเรื่องนี้ประกอบด้วยภูมิหลังความเชื่อของประชาชน รูปแบบพิธีกรรม ความเชื่อของประชาชนในท้องถิ่นถึงจะแตกต่างกัน หากประชาชนจะดำรง รักษา สืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมในท้องถิ่นต่อศาล/อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น ถือเป็นเรื่องที่น่าสนใจในฐานะความเชื่อ และพิธีกรรมของประชาชนได้รับการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับสภาพสังคม วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของประชาชนเป็นอย่างดี อีกทั้งมีความสำคัญเกี่ยวกับการส่งเสริมจริยธรรมในท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ เกี่ยวกับองค์ประกอบของพิธีกรรมในเรื่องของการแต่งเครื่องบวงสรวงและขั้นตอนการ

ประกอบพิธีกรรม จึงเป็นการช่วยรักษาพิธีกรรมและความเชื่อของประชาชนไว้ไม่ให้สูญหาย อีกทั้งเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา เรียนรู้ เผยแพร่ เพื่อเป็นคู่มือการดำรงรักษา สืบทอดความเชื่อและพิธีกรรม และเพื่อต้องการพัฒนาความเชื่อพิธีกรรมเหล่านี้ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังความเชื่อของประชาชน ต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษารูปแบบพิธีกรรมของประชาชน ต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อศึกษาวิธีการดำรงรักษา สืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมของประชาชนในท้องถิ่น

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากร

ด้านประชากร ได้แก่ ประชาชนทั่วไปที่มีความเชื่อ และศรัทธาต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน 3 เขต คือ 1) เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดอรุณ มีประชากร จำนวน 12,040 คน 2) เขตธนบุรี แขวงบางยี่เรือ มีประชากร จำนวน 20,100 คน และ 3) เขตคลองสาน แขวงคลองสาน มีประชากร จำนวน 14,409 คน รวมประชากรทั้งหมด 46,549 คน (สำนักงานร่างผังและพัฒนาเมือง กรุงเทพมหานคร, 2563, หน้า 1) ใช้ตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของเคซี และมอร์แกนต์ ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 320 คน ใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการศึกษาวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การศึกษาเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม และ 2) การศึกษาเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต มีคุณภาพเครื่องมือค่าอัลฟ่า = .862

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลใน 2 ส่วน คือ

- 1) การศึกษาเชิงปริมาณ โดยการแจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งได้จากการสุ่มโดยใช้เทคนิคการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 320 คน ใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling)
- 2) การศึกษาเชิงคุณภาพ โดยวิธี ดังนี้

ขั้นที่ 1 การสัมภาษณ์เชิงลึก จะเน้นสัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อ และพิธีกรรม แบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่ม โดยบุคคลที่จะให้สัมภาษณ์เชิงลึกมีเกณฑ์กำหนดคุณสมบัติ ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน ผู้นำประกอบพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม จำนวน 5 คน 2) ตัวแทนมูลนิธิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 5 คน และ 3) ตัวแทนสมาคมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 5 คน รวม 15 คน

ขั้นที่ 2 การสนทนากลุ่ม จะเน้นการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับความเชื่อ และพิธีกรรม แบ่งกลุ่มสนทนา ออกเป็นกลุ่ม 3 กลุ่ม โดยบุคคลที่จะสนทนากลุ่มมีเกณฑ์กำหนดคุณสมบัติ ได้แก่ 1) ตัวแทนผู้นำชุมชน ผู้เชื่อ ต่ออนุสาวรีย์ ผู้ประกอบพิธีกรรมแก่นบน ผู้ดูแลสถานที่ จำนวน 5 คน 2) เจ้าหน้าที่มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 5 คน และ 3) เจ้าหน้าที่สมาคมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 5 คน รวม 15 คน

ขั้นที่ 3 การสังเกต การลงพื้นที่จริง เพื่อสังเกตพฤติกรรมด้านความเชื่อและพิธีกรรมของ ประชาชนในท้องถิ่น บริเวณรอบอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกรุงเทพมหานคร

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (quantitative analysis) และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (content analysis) โดยการนำข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพมาสรุป วิเคราะห์ สังเคราะห์ สถิติที่ใช้ ได้แก่ สถิติพื้นฐาน ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน จำนวน ร้อยละ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

1. สรุปผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไป 1) เพศ เป็นเพศชาย มากที่สุด 191 คน คิดเป็นร้อยละ 59.69 2) อายุ มีช่วงอายุ 21-30 ปี มากที่สุด 187 คน คิดเป็นร้อยละ 58.43 3) การศึกษา ระดับปริญญาตรี มากที่สุด 240 คน คิดเป็น ร้อยละ 75.00 4) ศาสนา นับถือศาสนาพุทธ มากที่สุด 290 คน คิดเป็นร้อยละ 90.63 5) อาชีพ ประชาชน ทั่วไป มากที่สุด 194 คน คิดเป็นร้อยละ 60.62 6) จำนวนสมาชิกในครอบครัว มีจำนวน 3-5 คน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 67.50 และ 7) ภูมิลำเนา กรุงเทพมหานคร มากที่สุด 185 คน คิดเป็นร้อยละ 57.81

สรุปภูมิหลังความเชื่อของประชาชน

ผู้วิจัยศึกษาในประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 พื้นฐานความสนใจต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก (ค่าเฉลี่ย=3.74) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีระดับพื้นฐานความสนใจมากที่สุด คือ การศึกษาจากประวัติศาสตร์ (ค่าเฉลี่ย=3.83)

ประเด็นที่ 2 พื้นฐานประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมสำคัญ โดยภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง (ค่าเฉลี่ย=3.48) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีระดับพื้นฐานประสบการณ์มากที่สุด คือ การไปสักการะศาล/อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ (ค่าเฉลี่ย=3.69)

ประเด็นที่ 3 การยกย่องเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก (ค่าเฉลี่ย=3.98) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีระดับการยกย่องเทิดพระเกียรติ มากที่สุด คือ การเสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง (ค่าเฉลี่ย=4.07)

ประเด็นจากการสัมภาษณ์พบว่า ประชาชนศึกษาจากประวัติศาสตร์ จากอนุสาวรีย์จึงสังเคราะห์ ไปหาบูชาเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ขอพร ขอบารมี พระองค์มีพลังอำนาจพิเศษ และยกย่องพระองค์ทรงเสียสละ เพื่อประเทศชาติ

สรุปรูปแบบพิธีกรรมของประชาชน

ผู้วิจัยศึกษาในประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ระดับการยกย่องสักการะ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย= 3.92) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีระดับการยกย่องสักการะมากที่สุดคือ จะเคารพ ยกย่อง นับถือต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ค่าเฉลี่ย=4.04)

ประเด็นที่ 2 ลักษณะการบูชา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.50) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า มีข้อที่อยู่ในระดับมากจำนวน 2 ข้อ และอยู่ในระดับปานกลางจำนวน 2 ข้อ โดยข้อที่มีลักษณะการบูชามากที่สุด คือ ด้วยดอกไม้/ธูปเทียน/ผลไม้ (ค่าเฉลี่ย=3.70)

ประเด็นที่ 3 วิธีการแก้บน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย=3.36) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง โดยวิธีการแก้บนมากที่สุดคือ แก้ด้วยการเดิน/วิ่งรอบอนุสาวรีย์ (ค่าเฉลี่ย=3.52)

ประเด็นที่ 4 พิธีกรรมบวงสรวงฯ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.59) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า โดยพิธีกรรมบวงสรวงมากที่สุดคือ การทำพิธีกรรมตามโอกาสที่สำคัญ และเหมาะสม (ค่าเฉลี่ย=3.70)

ประเด็นจากการสัมภาษณ์พบว่า พระองค์มีคุณูปการต่อประเทศชาติ กู้ชาติ กู้แผ่นดิน ก่อให้เกิดความจงรักภักดี ราลึก สำนึกในบุญคุณ ในทุกปีจะมีพิธีกรรมบวงสรวงด้วยเครื่องบายศรี ราชวัตร ฉัตรธง มหรสพ แสดงออกด้วยการไปสักการบูชาตามโอกาสที่สำคัญ ๆ รูปแบบพิธีกรรมไม่ตายตัว แล้วแต่ศรัทธาของแต่ละคน

สรุปการดำรง รักษา สืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมของประชาชน

ผู้วิจัยศึกษาในประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การดำรงรักษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.83) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า มีวิธีการดำรงรักษามากที่สุดคือ ความตั้งใจที่จะร่วมกิจกรรมสำคัญเพื่อรักษาราชประเพณี (ค่าเฉลี่ย=3.85)

ประเด็นที่ 2 การสืบทอด โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.75) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่า มีลักษณะการสืบทอดมากที่สุดคือ การบอกเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ค่าเฉลี่ย=3.82)

ประเด็นจากการสัมภาษณ์ พบว่า อยากให้มีการดำรง รักษา อย่างนี้ตลอดไป เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ ได้เห็น นำมาปฏิบัติเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสังคม ควรปรับไปตามกาลเวลาตามยุคสมัย ตามเหตุการณ์ ตามกำลัง เช่น พิธีทำบุญ พิธีถวายเครื่องสักการะ เพื่อรักษาราชประเพณี และการบอกเรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์ผ่านสื่อต่าง ๆ

2. อภิปรายผลการวิจัย

ในส่วนนี้ จะอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่สำคัญ ดังนี้

ภูมิหลังความเชื่อของประชาชน ที่มีต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกรุงเทพมหานคร

ประชาชนมีภูมิหลังความเชื่อต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.74) ทั้งนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังความเชื่อของประชาชน มี 3 ตัวบ่งชี้สำคัญ

ประเด็นที่ 1 พื้นฐานความสนใจต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผลการศึกษาพบว่า มีระดับพื้นฐานความสนใจมากที่สุดคือ การศึกษาจากประวัติศาสตร์ สามารถอธิบายได้ว่าการศึกษเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มีความสำคัญ เพราะศึกษาถึงความเป็นมาของมนุษย์ในอดีตถึงเหตุการณ์อันสำคัญที่เกิดขึ้น แต่เหตุการณ์อันสำคัญนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับมนุษย์หรือสังคมของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ จึงสอดคล้องกับแนวคิดของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่กล่าวว่า “วิชาประวัติศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความชัดเจนในการต่อสู้ทางสังคมมนุษย์ ซึ่งวิชานี้เสมือนตัวอย่างของการต่อสู้ทางสังคมแห่งชีวิตของชนรุ่นหลัง การศึกษาประวัติศาสตร์จึงเป็นหัวใจแห่งการศึกษาความเป็นมาของสังคม เป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขไปสู่การปฏิบัติอันถูกต้อง” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2517, หน้า กองบรรณาธิการ) และยังสอดคล้องกับพระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (2536, หน้า 66) จากหนังสือวัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ กล่าวไว้เกี่ยวกับคติความเชื่อของชาวอีสานว่า คติความเชื่อ เจ้าภูมิ เจ้าไพร เจ้าป่า ผีสงนางไม้ เป็นคติความเชื่อของชาวอีสานมาแต่โบราณ เมื่ออพยพครอบครัวไปตั้งหมู่บ้าน ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่แห่งใด มักเลือกชัยภูมิป่า เห็นเหมาะสมทำพิธีตั้งพระภูมิบ้าน เรียกว่า ปูตา หรือดอนปูตาให้เป็นพระภูมิเทพอารักษ์ของหมู่บ้าน เพื่อคุ้มครองดูแลหมู่บ้าน รักษาผู้คนและปศุสัตว์ช่วยป้องกันอันตรายและภัย

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า พื้นฐานความสนใจของประชาชนมี 2 อย่าง คือ 1) ด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งประวัติศาสตร์ก็มีหลากหลาย และ 2) ด้านอนุสาวรีย์ อนุสาวรีย์ก็มีประชาชนเคารพศรัทธามากที่สุดในประเทศไทย และยังมีพื้นฐานความสนใจต่อพระองค์ใน 2 ฐานะ คือ 1) เป็นผู้กอบกู้เอกราช และ 2) ความไม่เป็นธรรมทางประวัติศาสตร์

จากการสนทนากลุ่มพบว่า อนุสาวรีย์ของพระองค์เป็นที่เคารพ ที่ยึดเหนี่ยว และศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ เมื่อทำการสักการบูชาแล้วจะนำความเจริญรุ่งเรือง สิ่งที่เป็นมงคลมาสู่ตน พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เมื่อใครมีความเดือดร้อนมาก็ได้พระองค์เป็นที่พึ่ง จะเห็นได้ว่าที่ใดมีอนุสาวรีย์ของพระองค์ ประชาชนจะมากกราบไหว้บูชากันมาก

ประเด็นที่ 2 พื้นฐานประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า มีระดับพื้นฐานประสบการณ์มากที่สุดคือ การไปสักการะศาล/อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณยิ่งใหญ่แก่ปวงชนชาวไทย ในยุคสมัยนั้น ตามที่มีพระนามปรากฏในเอกสารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ประชาชนจึงนิยมไปสักการะที่ศาล/อนุสาวรีย์ของพระองค์ ประหนึ่งว่าได้เข้าเฝ้าพระองค์ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า ประติมากรรมรูปกษัตริย์อาจจะให้คุณให้โทษกันจะทำให้หากไหวดี พลีถูก เป็นความเชื่อของผีเมสสิก ผีฟ้า ประชาชนนับถือ กราบไหว้บูชาพระองค์เป็นที่พึ่งทางจิตใญามสุดท้ายของคนไม่มีทางออก เป็นพลังทางจิตและเชื่อในอิทธิฤทธิ์

จากการสนทนากลุ่มพบว่า ประชาชนมากกราบไหว้ สักการะ บูชา ขอพร บนบาน ก็มากขึ้นทุก ๆ วันโดยเฉพาะในวันสำคัญ ที่เกี่ยวกับพระองค์ นี้ก็แสดงว่า หากไม่บังเกิดผลสำเร็จ ประชาชนคงไม่มากกราบไหว้สักการะ

ประเด็นที่ 3 การยกย่องเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผลการศึกษาพบว่า มีระดับการยกย่องเทิดพระเกียรติมากที่สุด คือ การเสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ยอมเสียสละเลือดเนื้อเพื่อปกป้องบ้านเมืองนับว่า เป็นการเสียสละที่สำคัญยิ่ง สมดังข้อความในพระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ที่กล่าวว่า "พึงสละทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต เมื่อเล็งเห็นประโยชน์สูงสุด พึงสละทั้งอวัยวะ และชีวิต เพื่อรักษาธรรมไว้" (ขุ.ชา. อสตี. (ไทย) 28/470/177)

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า ประชาชนยกย่องเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มาจากสาเหตุ 6 ประการ คือ 1) พระองค์ทรงกอบกู้เอกราช 2) พระองค์เป็นที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจประหนึ่งเทพ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3) การขอพร ขอบารมีจากพระองค์มักจะสำเร็จสมปรารถนา 4) พระองค์มีความสามารถ 5) พระองค์มีพลังอำนาจพิเศษ และ 6) ประชาชนเชื่อตามหมอดูบอกให้ทำ (ความเชื่ออย่างหลังนี้ เมื่อหมอดูหมดไป ความเชื่อก็มืดไปตาม) สอดคล้องกับคำที่กล่าวว่า "หากใครนับถือท่าน ท่านก็ดูแลรักษาตลอดไป" การกระทำเช่นนั้น ไม่ว่าชนชาติใด ประเทศใด ก็จะไม่เคารพนับถือ จึงเป็นความรู้สึกของคนที่มีต่อพระองค์

จากการสนทนากลุ่มพบว่า ในประวัติศาสตร์ พระองค์มีคุณงามความดี มีความเสมอภาคในประชาชนทุกคน ไม่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง พระองค์ทรงมีอุปการคุณต่อประเทศไทยมาก ต่อศาสนาประชาชนจึงมีความชื่นชม ศรัทธา และอิทธิบาท เพราะเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งในทางประวัติศาสตร์

จึงสรุปความได้ว่า จากการศึกษาเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ภูมิหลังความเชื่อของประชาชน โดยส่วนมากจะมีภูมิหลังความเชื่อใน 4 มิติ คือ 1) มิติการกอบกู้เอกราช 2) มิติเป็นที่พึ่งทางจิตใจ 3) มิติทางประวัติศาสตร์ และ 4) มิติการขอพร ขอบารมีมักจะประสบผลสำเร็จ จึงสอดคล้องกับบทความที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, หน้า 76) เรื่อง ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ว่า ลัทธิพิธีดังกล่าวได้รับความนิยมแพร่หลายนั้น เกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น กลุ่มชนชั้นกลางซึ่งเป็นผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเมือง มีปัญหาหลายประการที่ก่อให้เกิดความเครียด วิธีหาทางออกคือ แสวงหาที่พึ่งทางใจ ลัทธิพิธีนี้มีลักษณะเปิดกว้าง ไม่มีการจำกัดทั้งในด้านเวลา สถานที่ และวิธีการบูชา ด้วยเหตุผลที่รัชกาลที่ 5 เป็นกษัตริย์ที่มีพระบารมีเป็นที่ปรากฏทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่เป็นประโยชน์มากมาย ทรงเป็นที่รักของประชาชน กลุ่มผู้นับถือเชื่อกันว่า คุณงามความดีของพระองค์จะแผ่บุญบารมี และบันดาลความเป็นสิริมงคลมาสู่ผู้ที่นับถือได้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระบุญช่วย โชติวิโส (2553, หน้า 42) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในความเชื่อ และพิธีกรรมการบายศรีสู่ขวัญของชาวนวนธนาวิสัย พบว่า ความเชื่อแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อธรรมดา เช่น กรรม นรก สวรรค์ ความฝัน และ 2) ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ ผลของความเชื่อ ความเชื่อ นับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประโยชน์ของความเชื่อทำให้มีลักษณะต่าง ๆ คือ ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ ความเชื่อทำให้เกิดพลัง ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนาเป็นไปอย่างมั่นคง ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ ในทางตรงกันข้าม หากความเชื่อนั้นเป็นความงมงายไม่ใช่

วิจารณ์ญาณ กล่าวคือ เชื่อตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษ โดยมีได้พิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล ก็ทำให้เกิดผลเสียแก่ชุมชน

รูปแบบพิธีกรรมของประชาชน ที่มีต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกรุงเทพมหานคร

รูปแบบพิธีกรรมของประชาชน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.59) ทั้งนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบพิธีกรรมของประชาชน มี 4 ตัวบ่งชี้สำคัญ

ประเด็นที่ 1 การยกย่องสักการะ ผลการศึกษาพบว่า มีระดับการยกย่องสักการะมากที่สุดคือ จะเคารพ ยกย่อง นับถือต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า การที่ประชาชน หรือใครคนใดคนหนึ่ง จะเป็นที่เคารพ ยกย่อง นับถือได้นั้น จะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะพิเศษตามหลักทศพิธราชธรรม 10 ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ว่า 1) มีทั้งวิชา และจรณะ 2) มีความกล้าหาญ 3) มีความสุภาพอ่อนโยน 4) เป็นแบบอย่างที่ดี 5) ไม่เป็นผู้มักโกรธ 6) รู้จักการเสียสละช่วยเหลือ 7) มีความซื่อสัตย์ 8) มีความอดทน 9) ไม่เบียดเบียน และ 10) มีความประพฤติดีงาม (ขุ.ชา. (ไทย) 28/240/89)

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า พระองค์มีคุณูปการต่อประเทศชาติ กู้ชาติ กู้แผ่นดิน จึงก่อให้เกิดความจงรักภักดี รำลึก สำนึกในบุญคุณ และพระองค์เป็นผืนเหล็กดี ที่ให้คุณและให้โทษได้ ให้โชค ให้ลาภได้ และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ ที่กล่าวว่า รูปแบบพิธีกรรมมีหลากหลาย เพราะมาจากพลังศรัทธาของประชาชนที่จงรักภักดีต่อพระองค์ อันประกอบไปด้วย 1) ความไม่เป็นธรรม 2) ความฝังใจ และ 3) ความแค้นเคือง

จากการสนทนากลุ่มพบว่า ส่วนมากประชาชน จะทำการสักการะ เคารพ บูชา เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ เพื่อให้ท่านรับรู้ว่าคุณหลานยังรำลึกถึงท่านอยู่

ประเด็นที่ 2 ลักษณะการบูชา ผลการศึกษาพบว่า มีลักษณะการบูชามากที่สุดคือ ด้วยดอกไม้/รูปเทียน/ผลไม้ ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า การบูชาด้วยดอกไม้ รูปเทียน และผลไม้ เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายสำหรับประชาชนทั่วไป ประหยัดทั้งเงิน สิ่งของบูชา และเวลา เพราะหาได้ในท้องถิ่นนั้น ๆ สอดคล้องกับการบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา 2 ประการ ดังในพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 ว่า 1) อามิสบูชา บูชาด้วยสิ่งของ และ 2) ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติ (อง.ทก. (ไทย) 20/157/124)

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์ พบว่า ในทุกปีจะมีพิธีกรรมบวงสรวงด้วยเครื่องบายศรี ราชวัตร ฉัตรธง และมหรสพ ประชาชนจะมาทำพิธีกรรมอยู่เสมอ ๆ ด้วยดอกไม้ รูปเทียน พวงมาลัย น้ำแดง หัวหมู ฯลฯ ที่มาทำเพราะเขาเห็นความจริงที่ปรากฏจากการมาพึ่งบารมีจากพระองค์ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ ที่กล่าวว่า พิธีกรรมกลายเป็นวัฒนธรรม แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต่อบุรพชนของชาติ แต่ละเผ่าแต่ละที่ไม่เหมือนกัน รูปแบบพิธีกรรม มีทั้งพุทธ และพราหมณ์ จึงมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละที่ และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ ที่กล่าวว่า รูปแบบของการสักการบูชา เช่น บายศรี หัวหมู ไช้ตัม ผลไม้ คัดสิ่งที่จะนำมาถวายอย่างดีที่สุด ตามคติความเชื่อ ที่เราทำเช่นนี้ เพราะมีเหตุผลว่า 1) พรที่

เราขอจากพระองค์เกิดผลสำเร็จ 2) มีกำลังศรัทธา และทรัพย์พร้อมที่จะทำ 3) ไม่ทำไม่ได้เพราะได้บน
ท่านไว้แล้ว และ 4) ของที่นำมาไหว้ มาถวายก็ไม่ได้ทำให้เราลำบากเดือดร้อน

จากการสนทนากลุ่มพบว่า ส่วนมากประชาชนจะถวายดอกไม้ ผลไม้ และอาหาร กระทำการ
สักการะ โดยการยกมือไหว้ กระทำเป็นประจำในวันพระ โดยการถวายเครื่องสักการะ เช่น พานพุ่ม
บายศรี น้ำชา เหล้า น้ำอ้อย มะขามป้อม มะขามเปียก ดาบ ไม้ อาหารแบบชาวบ้าน พวงมาลัย ขนมน้ำ
แดง กาแฟดำ หมากพลู เป็นต้น ทำตามกำลังศรัทธาของแต่ละคน จะมาทำพิธีกรรมเป็นประจำ
ทุก ๆ ปี เพื่อแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระองค์

ประเด็นที่ 3 วิธีการแก้บน ผลการศึกษาพบว่า วิธีการแก้บนมากที่สุดคือ แก้ด้วยการเดิน/วิ่งรอบ
อนุสาวรีย์ ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า เป็นพฤติกรรมที่เห็นได้โดยทั่วไปในสังคมไทย เช่น ในรูปแบบของการกุศล
มักจะมีการเดิน การวิ่ง เพื่อรับบริจาคเงินนำไปทำสาธารณประโยชน์แก่สังคม จึงนำมาสู่การแก้บนอีกรูปแบบหนึ่ง
ที่เอาศรัทธา เอาพลัง และการบนบานศาลกล่าวของตนมาเป็นปัจจัยทำการตอบแทน แทนสิ่งของอื่น ๆ สอดคล้อง
กับการสัมภาษณ์ ที่กล่าวว่า เท่าที่เห็นมา โดยส่วนมากประชาชนจะวิ่งถวายรอบอนุสาวรีย์ หรือไม่ก็จุดประทัด

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า รูปแบบพิธีกรรมไม่ตายตัว คนส่วนใหญ่มาร่วมพิธี และ
วางพานพุ่ม ถวายเครื่องเช่นไหว้ อันนี้ก็แล้วแต่ศรัทธาของเขา อาจจะไปแก้บนหรือเพื่อขอพรให้ท่าน
ช่วยในเรื่องต่าง ๆ ก็ได้ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ ที่กล่าวว่า คนที่เข้ามาจะไม่เหมือนกัน มีทั้งขอพร
ขอบารมี และแก้บน จึงไม่มีรูปแบบที่ตายตัวอยู่ที่ศรัทธาความเชื่อของแต่ละบุคคล

จากการสนทนากลุ่มพบว่า ส่วนมากประชาชน มาเพื่อบูชา ขอพร แก้บน ให้ปกป้องรักษา
คุ้มภัย เพื่อให้เจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน และแก้บน ประชาชนจะวิ่งถวายรอบอนุสาวรีย์ หรือไม่ก็จุด
ประทัด ส่วนของสักการะก็ตามกำลังศรัทธา

ประเด็นที่ 4 พิธีกรรมบวงสรวงฯ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมบวงสรวงมากที่สุดคือ การทำ
พิธีกรรมตามโอกาสที่สำคัญ และเหมาะสม ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า การทำพิธีกรรมเนื่องในวันสำคัญ
เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันทางศาสนา หรือสถาบันทางสังคม ประชาชนโดยส่วนมาก
ผู้ที่มีความเคารพ นับถือ และศรัทธา ต่างก็จะออกมารวมทำพิธีกรรมกันมาก เพื่อเป็นการแสดงออกถึง
ความจงรักภักดี เทิดพระเกียรติ และบูชาคุณงามความดีของท่าน เพราะในโอกาสที่สำคัญเช่นนี้จะมีเพียง
ปีละครั้งเท่านั้น จึงสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2551, หน้า 1-2) ได้อธิบายเรื่อง
เกี่ยวกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ในหนังสือ พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ ไว้ว่า ในพระพุทธศาสนา
สิ่งทีเหนือกว่าพิธีกรรมยังมีอีกหลายอย่าง แต่เดี๋ยวนี้นี้เรามองเห็นกันว่าชาวพุทธใส่ใจในเรื่องที่สำคัญ
เหล่านั้นน้อยไป แล้วก็มีไปเน้นในด้านพิธีกรรมกันมากไป อย่างไรก็ตามจะต้องเข้าใจว่าเรื่องพิธีกรรมนั้น
ไม่ใช่ไม่สำคัญ ในบางโอกาสเราจะพูดกันถึงเรื่องพิธีกรรมให้ชัดเจนไปว่า เราควรจะทำปฏิบัติต่อมันอย่างไร
อย่างน้อยก็จะได้เอาสิ่งที่มีปรากฏอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อเป็นสื่อ นำเข้าสู่สิ่งที่สำคัญยิ่งขึ้นไป
ถ้าไปมองว่าอย่ามาวุ่นวายในเรื่องพิธีกรรมนี้เลย ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่ตัวแท้ตัวจริงของพระพุทธศาสนา
แล้วละเลยไม่เอาใจใส่ ก็อาจจะทำให้พลาด ในเมื่อมันเป็นของมีอยู่ ปรากฏอยู่ที่ต้องทำให้ถูกต้อง
ถ้าเราเข้าใจความหมายถูกและปฏิบัติให้ถูก ทำด้วยความรู้ความเข้าใจ มันก็จะกลายเป็นสื่อ นำเข้าสู่สิ่งที่
ถูกต้องดั่งงามขึ้น จนถึงสิ่งที่เป็นหลักการของพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พิธีกรรมนี้ถ้าเข้าใจถูกต้องและ

ปฏิบัติถูกต้อง ก็จะกลับนำเข้าสู่พระพุทธศาสนาได้ดี และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า พิธีบวงสรวง พิธีพุทธ พิธีพราหมณ์ พิธีจีน สิ่งเหล่านี้ อยากรู้อยากเห็นต่อไปในช่วงเทศกาลวันสำคัญ ๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ 6 พฤษภาคม วันพระราชสมภพ 17 เมษายน วันสวรรคต 6 เมษายน วันปราบดาภิเษก 28 ธันวาคม เพื่อปลูกฝังแก่เยาวชนคนรุ่นหลังที่ได้เห็นกิจกรรมก็พอจะได้นึกถึงประวัติศาสตร์

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า เกิดจากศรัทธาของบุคคลโดยเฉพาะ เพื่อเป็นการตอบแทนในคุณความดีของพระองค์ที่มีต่อพวกเขา การบูชา การบวงสรวง เป็นความต้องการของแต่ละบุคคล

จากการสนทนากลุ่มพบว่า ส่วนมากประชาชนกระทำเช่นนี้ ตามความเชื่อ ความเลื่อมใสศรัทธา เป็นการเสริมสิริมงคลในกิจการงานต่าง ๆ ให้สำเร็จ จัดเป็นสิ่งตอบสนองความต้องการของประชาชนเอง การได้มากราบไหว้บูชา เป็นความสุขใจ รูปแบบพิธีกรรมแล้วแต่บุคคลจะนำมาบูชาจะบูชาด้วยพวงมาลัย ดอกไม้ บายศรี ฐูปเทียนแพ เบ็ด ไก่ หัวหมู เป็นต้น เนื่องในวันสำคัญ ๆ เกี่ยวกับพระองค์ ส่วนใหญ่จะเห็นข้าวต้มมัด น้ำชา หมากพลู และหญ้าที่นำมาให้ม้า ของสักการะเมื่อทำพิธีเสร็จแล้วจะนำมาแจกจ่ายแก่คนอื่น ๆ ต่อไป

จึงสรุปความได้ว่า จากการศึกษาเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ รูปแบบพิธีกรรมของประชาชนโดยส่วนมาก จะมีรูปแบบพิธีกรรมใน 3 มิติ คือ 1) มิติเป็นทางการกับไม่เป็นทางการ 2) มิติไม่ตายตัว เป็นไปตามความเชื่อของแต่ละคน และ 3) มิติการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระองค์ ใน 3 มิติดังนี้ ประชาชนก็จะแสดงออกในลักษณะ ดังนี้

1) การยกย่องสักการะ และการเคารพบูชา การยกย่องสักการะ จะเห็นได้จากการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระองค์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมเทิดพระเกียรติ การเผยแพร่ข่าวสาร เป็นต้น ส่วนการเคารพบูชา จะแสดงออกด้วยการถวายเครื่องสักการะ มีพวงมาลัย ดอกไม้ อาหาร หวานคาว เป็นต้น จึงสอดคล้องกับการสังเกตของผู้ศึกษาวิจัย ที่เห็นประชาชนโดยส่วนมากในที่ต่าง ๆ จะเคารพบูชาพระองค์ด้วยเครื่องสักการะมีพวงมาลัย ดอกไม้ และอาหารหวานคาว เป็นหลัก

2) การบวงสรวง และการแก้บน จะบวงสรวงตามโอกาส และวันสำคัญ ที่เกี่ยวกับพระองค์ การแก้บนขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละบุคคล จึงสอดคล้องกับงานวิจัยของ วีรพล ภูวนนท์ (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปหลวงพ่อบึงสองพี่น้อง กรณีศึกษาบ้านหนองเขียด อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า ชาวตำบลหนองเขียด และประชาชนในเขตใกล้เคียงได้มีความเชื่อ และความศรัทธาในองค์พระพุทธรูปหลวงพ่อบึงสองพี่น้องมาก เกี่ยวกับแรงบันดาลใจตั้งความปรารถนาของผู้มาบนบานให้ประสบความสำเร็จในเรื่องลาภ ยศ การศึกษา คดีความ และความสุขในครอบครัว เป็นต้น ด้านพิธีกรรมพบว่า พิธีกรรมที่สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธรูปหลวงพ่อบึงสองพี่น้องคือ พิธีอัญเชิญลงมาจากยอดพระธาตุ พิธีบูชาบวงสรวง พิธีสงฆ์ พิธีแห่ไปตามหมู่บ้าน พิธีอัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้บนยอดพระธาตุ ตลอดจนพิธีบนบาน และพิธีแก้บน เป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระภุมเมธ สุขเมธ (พูนสุวรรณ) (2553) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพฤติกรรมของชาวพุทธที่มีต่อพระเจ้าแก้วตื้อ วัดสวนดอก เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อในพระพุทธรูปตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จากผลการศึกษาพฤติกรรมที่มีต่อพระพุทธรูปพบว่า โดยส่วนใหญ่พุทธศาสนิกชนมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติต่อ

พระพุทธรูปด้วยการกราบไหว้บูชา การบริจาคปัจจัยในตู้บริจาค แต่ยังมีส่วนหนึ่งที่มีพฤติกรรมปฏิบัติใน ความเชื่อดั้งเดิมคือ การอ้อนวอนขอพร และมีความเชื่อในเรื่องชะตาชีวิตด้วยการเสี่ยงเซียมซี สอดคล้อง กับผลการสังเกต ซึ่งพบว่า ส่วนใหญ่เข้ามาเพื่อกราบไหว้บูชา และเข้ามาสักการะกราบไหว้เพื่อความสงบ สุขทางจิตใจ

3. การดำรง รักษา สืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมของประชาชนในท้องถิ่น

1) วิธีการดำรง รักษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.83) ข้อที่มีการดำรง รักษา มากที่สุด คือ ความตั้งใจที่จะร่วมกิจกรรมสำคัญเพื่อรักษาราชประเพณี (ค่าเฉลี่ย=3.85) 2) การสืบทอด โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย=3.75) ข้อที่มีการสืบทอดมากที่สุดคือ การบอกเรื่องราวเกี่ยวกับ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ค่าเฉลี่ย=3.82)

ประเด็นที่ 1 การดำรงรักษา ผลการศึกษาพบว่า มีวิธีการดำรงรักษามากที่สุดคือ ความตั้งใจที่จะร่วมกิจกรรมสำคัญเพื่อรักษาราชประเพณี จึงสามารถอธิบายได้ว่า การเข้าร่วมกิจกรรม สำคัญเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ มิใช่เพื่อรักษาราชประเพณีเท่านั้น หากแต่เป็นการแสดงออกถึงความสำคัญ ในด้านอื่น ๆ เช่น ความสามัคคี ความจงรักภักดี ความเคารพนับถือและยกย่อง ความศรัทธา และความ รักในพระองค์ จึงสอดคล้องกับการสนทนากลุ่มที่กล่าวว่า มีการเชิญชวน ประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรม จัดการแสดง ออกหนังสือ แต่งเพลง เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวันสำคัญ ๆ

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า อยากให้มีการดำรง รักษา อย่างนี้ตลอดไป เพื่อให้คน รุ่นหลังได้รับรู้ ได้เห็น และนำมาปฏิบัติเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสังคม สอดคล้องกับการ สัมภาษณ์ที่กล่าวว่า สำหรับคนสมัยใหม่จะมีการเปลี่ยนไปเพราะมีโซเชียลเข้ามาแทน แต่สำหรับคนรุ่นเก่า ยังเป็นแบบเดิมอยู่ รวมไปถึงเรื่องเศรษฐกิจ เวลา ปัจจัยทางครอบครัว สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ที่กล่าว ว่า การกระทำมีทั้งที่เป็นทางการ กับไม่เป็นทางการควรมีต่อไป การขอพร การบนบานศาลกล่าวควร ลดลงบ้าง การถวายอาหารก็ควรสมพระเกียรติ และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า หลวงก็จัด แบบหลวงไป ชาวบ้านก็จัดแบบชาวบ้านไป ขอเพียงแต่ไม่ลบลู่ ไม่แอบแฝง แอบอ้าง ก็ไม่มีใครว่า เพื่อให้เกิดการลงตัวของทุกคนทุกชนชั้นอย่างสันติวิธี

จากการสนทนากลุ่มพบว่า การดำรงรักษา 1) ต้องอาศัยประชาชนทั่ว ๆ ไป ช่วยกันดูแล สืบต่อกันไว้ อาจเปลี่ยนไปตามยุคสมัย 2) ต้องรักษาและอนุรักษ์ ให้อนุสาวรีย์อยู่ในสภาพเดิมมากที่สุด เช่น รักษาความสะอาด การซ่อมแซม เป็นต้น และ 3) ต้องตระหนักว่า ตราบไต่ที่อนุสาวรีย์มีคนกราบไหว้บูชาอยู่ ตราบนั้นความเชื่อและพิธีกรรมเช่นนี้ก็ยังคงอยู่ แต่อาจจะมีคนนับถือบ้างไม่นับถือบ้าง ตามกาลเวลา

ประเด็นที่ 2 การสืบทอด ผลการศึกษาพบว่า มีลักษณะการสืบทอดมากที่สุดคือ การบอก เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จึงสามารถอธิบายได้ว่า การบอกเรื่องราวของพระองค์เท่ากับเป็นการ ประกาศพระเกียรติคุณให้กว้างขวางออกไปอย่างหาที่สุดมิได้ ทั้งในด้านอัตตหิตสมบัติ คือคุณลักษณะส่วน พระองค์ เช่น ความสามารถในการรบ ในการค้า ในการบริหาร ในการเจรจา ในการเป็นผู้นำ ในคุณธรรม จริยธรรม และในการเสียสละ เป็นต้น อีกทั้งในด้านปรหิตปฏิบัติ คือ การกระทำประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง เช่น การกอบกู้ชาติ ศาสนา การตรากฎหมาย การขยายอาณาเขต และการปกครองประเทศ เป็นต้น ดังนั้น การบอกเรื่องราวสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงเป็นเหมือนการประชาสัมพันธ์ เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง ใน

อันที่จะสร้างความเชื่อถือศรัทธา และความร่วมมือ ตลอดจนความสัมพันธ์อันดี ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงาน บรรลุเป้าหมายตามประสงค์ เพื่อบอกกล่าวให้ทราบเข้าใจ เพื่อให้เกิดการยอมรับ เพื่อภาพลักษณ์ที่ดี เพื่อแก้ไขความเข้าใจผิด เพื่อความสัมพันธ์อันดี (กรมการพัฒนาชุมชน, 2566, หน้า 5)

อีกทั้งจากการสัมภาษณ์พบว่า ควรสืบเนื่องและทำกันต่อไป ปรับไปตามกาลเวลา ยุคสมัย ตามเหตุการณ์นั้น ๆ ทำตามกำลังที่เรามี เช่น พิธีทำบุญ พิธีถวายเครื่องสักการะ เป็นต้น สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า ควรจะประกอบพิธีกรรมแบบนี้ต่อไป เพื่อแสดงความเคารพ ศรัทธาต่อพระองค์ ไม่ว่าจะเป็พิธีพุทธ พิธีพราหมณ์ หรือพิธีจีน สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า อยากให้ทำอย่างนี้สืบต่อไปเรื่อย ๆ เพราะพระองค์เป็นกษัตริย์ของปวงชน ที่มีผู้คนศรัทธามาก และสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า ควรกระทำทั้ง 2 ฝ่าย คือฝ่ายวัด พระทำหน้าที่รักษาพิธีกรรมสืบทอด ชักนำประชาชนเข้าร่วมกับฝ่ายราชการ เป็นผู้นำทำเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ ได้เห็นรูปแบบพิธีกรรม

จากการสนทนากลุ่มพบว่า การสืบทอด 1) ต้องส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน และ 2) ต้องเผยแพร่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยการเชิญชวน ประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรม ออกหนังสือ แต่งเพลง เป็นต้น

จึงสรุปความได้ว่า จากการศึกษาเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ การดำรง รักษา สืบทอด ความเชื่อ และพิธีกรรมของประชาชนในท้องถิ่น ประชาชนจะมีการดำรง รักษา สืบทอดความเชื่อ และพิธีกรรมใน 4 มิติ คือ 1) มิติการทำตามประเพณี ที่บรรพบุรุษกระทำมา 2) มิติความสัมพันธ์ คือตราบดีที่อนุสาวรีย์ของพระองค์ยังมีอยู่ ตรานั้น คนไทยก็ยังเคารพ บูชา กราบไหว้ 3) มิติที่เป็นทางการกับไม่ทางการ และ 4) มิติความเชื่อของแต่ละบุคคล ใน 4 มิตินี้ ประชาชนก็จะแสดงออกในลักษณะ ดังนี้

1) การดำรงรักษาเกี่ยวกับความเชื่อในท้องถิ่น เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมที่สำคัญ ๆ การศึกษา เรียนรู้ประวัติศาสตร์ การสักการบูชา เพื่อเป็นการรักษาราชประเพณี ภารกิจเหล่านี้ต้องอาศัยประชาชนช่วยกันรักษา ไม่ว่าจะเป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการ เพราะเป็นสิ่งที่ดึงามนำความสุข ความสวัสดิมาสู่สังคมในท้องถิ่น อีกทั้งเป็นการประกาศให้อนุชนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงอุปการคุณที่พระองค์มีต่อประเทศไทย จึงสอดคล้องกับพุทธสุภาษิตในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25 ว่า สุขา สงฆสสุ สามคคี ความพร้อมเพรียงของหมู่ ให้เกิดสุข (ช.อิตติ. (ไทย) 25/19/ 363)

2) การดำรงรักษาเกี่ยวกับพิธีกรรมในท้องถิ่น ในรูปแบบของพิธีกรรมนั้น ประชาชนที่เข้ามาจะไม่เหมือนกัน มีทั้งขอพร ขอบารมี และแก้บน จึงไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ขึ้นอยู่ที่ศรัทธาความเชื่อของแต่ละบุคคล เพราะการดำรง รักษา ขึ้นอยู่กับบุคคลมากกว่า ไม่มีรูปแบบ อาจเปลี่ยนไปตามยุคสมัย สอดคล้องกับงานวิจัยของสร้อยญา แสงลับ (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ ศาลเจ้าพ่อพระยาศรีโตนของชุมชนตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า ชาวชุมชนหนองบัว ยังคงมีความเชื่อต่อเจ้าพ่อพระยาศรีโตนอย่างมั่นคง และยึดถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และพร้อมใจประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศาลเจ้าพ่อเป็นประจำ ทุกปี องค์ประกอบของพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) ด้านบุคคล 2) ด้านเวลา และสถานที่ และ 3) ด้านวัสดุ ส่วนขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมจะดำเนินไปตามลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม แม้จะมีการเปลี่ยนแปลง บางส่วนของพิธีกรรม เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิต และความเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ชาวบ้านยังคงมีความเลื่อมใส

และเชื่อมั่นเหมือนเดิม เพราะจากการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของทุก ๆ ปี ก็เกิดผลในด้านดีต่อชุมชน ตำบลหนองบัว และทำให้สังคมมีระเบียบ ก่อให้เกิดความสงบสุขของสังคม

3) สืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมในท้องถิ่น ความเชื่อและพิธีกรรมที่มีต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นรูปแบบวัฒนธรรมของชาติ ของศาสนา เป็นสมบัติ เป็นมรดกของคนไทย トラบไโต ที่มีคนกราบไหว้บูชาอยู่ トラบไโตนั้นความเชื่อและพิธีกรรมเช่นนี้ก็ยังคงอยู่ สอดคล้องกับบทความของ สมใจ ศรีนวล (2546, หน้า 67-75) เรื่องวัฒนธรรมความเชื่อที่กล่าวว่า ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมร่วม เป็นเรื่องจิตใจ ของปัจเจกชนที่ยอมรับสิ่งหนึ่งว่ามีพลังอำนาจ ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ของประชาชนให้ปฏิบัติตาม อ่อนวอน สืบทอดกันมาเป็นบรรทัดฐานของสังคมยุคแล้วยุคเล่า ซ้ำซ้อน และ เห็นดีเห็นงามไปด้วยกัน ประสานคนประสานใจไปด้วยกัน จึงกลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ความเชื่อ แม้จะเป็นนามธรรมที่แต่ละคนเชื่อถือ ถึงกระนั้น เมื่อถึงกาลเวลาผ่านไป ได้กลายเป็นมรดกทางสังคมยากที่ ใครคนใดคนหนึ่งจะปฏิเสธอำนาจความเชื่อได้ หากเขายังเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ และสอดคล้องกับ งานวิจัยของ พระปลัดวิทย์ สิริภักุโท (เที่ยงธรรม) (2553, หน้า 24) เรื่อง ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการ บูชาพระธาตุของชาวพุทธ สรุปความได้ว่า ประเพณีพิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกของคนในสังคมแต่ละ สังคม ซึ่งคนส่วนใหญ่ยอมรับ แล้วนำมาเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำเนิน ชีวิต ประเพณี พิธีกรรมต้องมีการสั่งสม และสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยมีความคิด ความเชื่อ ความ ศรัทธา ค่านิยม สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยเป็นตัวกำหนด ฉะนั้น ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมใด ๆ จะคงอยู่ได้ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของเวลาด้วย

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรมีการกำหนดนโยบายเพื่อดำรง รักษา สืบทอดความเชื่อ และ พิธีกรรมของประชาชน ที่มีต่ออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และควรให้ความสำคัญใน 3 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ผู้เป็นนักรบ นักต่อสู้ นักการค้า และ นักบริหาร เป็นต้น เพื่อสืบทอดพระเกียรติคุณของพระองค์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพราะเป็น ตัวทำนวยสำคัญของการสืบสานความเชื่อ และพิธีกรรมที่สำคัญ

ประเด็นที่ 2 ควรให้ความสำคัญกับการยกย่อง เคารพ นับถือ และบูชา ผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อ เสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับอนุสาวรีย์/ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ให้บุคคลมีความสนใจมากขึ้นตามลำดับ

ประเด็นที่ 3 ควรให้ความสำคัญกับการเสียสละเพื่อรักษาเอกราชชาติบ้านเมือง ผู้เป็นมหาราช ที่พระองค์ได้รับพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ สืบเนื่องมาจากมติของปวงชนชาวไทยที่ได้ทราบถึงประวัติ และวีรกรรมของพระองค์ ที่มาจากวีรกรรมการรบ การกอบกู้เอกราช การขยายอาณาเขต การปกครอง ด้วยทศพิธราชธรรม เป็นต้น จึงสมควรได้รับพระสมัญญานามว่า “มหาราชชาตินักรบ”

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

1. ควรมีการวิจัย ความเชื่อ และพิธีกรรมต่ออนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ และบุคคลสำคัญอื่น ๆ โดยการประยุกต์กับศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาใช้ในการจัดการ เช่น บทบาทอนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์กับแผ่นดินไทย เพื่อแก้ปัญหาความแตกสามัคคีระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน เป็นต้น
2. ควรมีการวิจัยเรื่อง อนุสาวรีย์ต้นแบบตามความเชื่อของประชาชน ซึ่งปัจจุบันยังไม่มี การวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นตัวอย่างด้านอนุสาวรีย์
3. ควรมีการวิจัยเรื่อง อนุสาวรีย์บุคคลสำคัญของไทยในลักษณะที่บูรณาการ เช่น อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช อนุสาวรีย์สมเด็จพระปิยมหาราช เพื่อส่งเสริมเรื่องความรักชาติ

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2566). **คู่มือการปฏิบัติงาน การบวนการประชาสัมพันธ์**. สำนักพัฒนาชุมชน: กระทรวงมหาดไทย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2530). **คติชาวบ้าน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2517). **โฉมหน้าศักดินาไทย**. กรุงเทพฯ: จักรานุกุลการพิมพ์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2528). **วัฒนธรรมพื้นบ้านคตินิยมความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). **ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบุญช่วย โชติวิโส (อุ้ยวงศ์). (2553). **ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในความเชื่อ และพิธีกรรม การบายศรีสู่ขวัญของชาวมอญ**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดวิทย์ สิริภทโท (เที่ยงธรรม). (2553). **ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของชาวมอญ**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- พระภูเมธ สุเมโธ (พูนสุวรรณ). (2553). **ความเชื่อและพฤติกรรมของชาวมอญที่มีต่อพระเจ้าเก้าตื้อ วัดสวนดอก เชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. (2536). **วัฒนธรรมพื้นบ้านคตินิยมความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยญา แสงลับ. (2546). **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระยาศรีโตนของชุมชน ตำบลหนองบัว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดเลย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

- สมปราษฎ์ อัมมะพันธ์. (2546). **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมใจ ศรีนวล. (2546). วัฒนธรรมด้านความเชื่อ. **วารสารสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ**, 2(2), หน้า 67-75.
- สำนักงานวางผังและพัฒนาเมือง กรุงเทพมหานคร. (2563). **ร่างแผนปฏิบัติการประจำปี 2563**. กรุงเทพฯ. ฝ่ายข้อมูลข่าวสารทางราชการ.
- วีระพล ภูวนนท์. (2545). **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปหลวงพ่อบึงสองพี่น้อง กรณีศึกษา บ้านหนองเขียด อำเภอลำลูกเกด จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.